

## Քննարկում Ազգային ժողովում՝ «Գիտության ֆինանսավորման հիմնախնդիրները Հայաստանում» թեմայով

ՀՀ ԱԺ գիտության, կրթության, մշակույթի, սփյուռքի, երիտասարդության և սպորտի հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախաձեռնությամբ նոյեմբերի 6-ին տեղի է ունեցել «Գիտության ֆինանսավորման հիմնախնդիրները Հայաստանում» թեմայով քննարկում, որը նախագահել է հանձնաժողովի նախագահի տեղակալ Հովհաննես Հովհաննիսյանը։ Քննարկմանը մասնակցել են պատգամավորներ, գիտնականներ, գիտահետազոտական ինստիտուտների գիտաշխատողներ, հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ, շահագրգիռ անձինք։

Հովհաննես Հովհաննիսյանը, ներկայացնելով քննարկման օրակարգը, նշել է. «Հայաստանում գիտությունը ոչ բավարար չափով է ֆինանսավորվել ժամանակի ընթացքում։ Թե՛ ֆունդամենտալ, թե՛ կիրառական գիտություններում հիմնականում իրականացվել է ծրագրային ֆինանսավորում։ Սակայն հայտնի փաստ է, որ երիտասարդներին գիտության մեջ ներգրավելու, մոտիվացնելու համար անհրաժեշտ է ֆինանսավորում»։

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահ ակադեմիկոս Ռադիկ



Մարտիրոսյանը, անդրադառնալով գիտության ոլորտի ֆինանսական հատկացումներին, նշել է, որ գրեթե 30 տարի ֆինանսավորումն անփոփոխ է, այն կազմում է բյուջեի 1,2 տոկոսը։ Հատկացված ֆինանսական միջոցների 75 տոկոսը, ըստ Ռադիկ Մարտիրոսյանի, աշխատավարձերն են, իսկ մնացած 25 տոկոսը՝ այլ

ծախսերը, որը չի բավարարում անգամ շենքերի պահպանմանը։ Անդրադառնալով գիտնականների աշխատավարձի չափին՝ բանախոսը տեղեկացրել է, որ նրանց 2/3-ը, ըստ նախնական հաշվարկների, ստանալու է նվազագույն աշխատավարձ։

ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի

և սպորտի նախարարության գիտության կոմիտեի նախագահ Սամվել Հարությունյանը նշել է, որ 2019 թ.-ին գիտությունների ոլորտում գրանցված է 6056 աշխատակից, որոնցից գիտաշխատող է 4950-ը, իսկ նրանցից 28,2 տոկոսը 65 տարեկանից բարձր են։

«Պահանջում ենք գիտության ֆինանսավորման ավելացում» խմբի համակարգող Արթուր Իշխանյանը պահանջել է բարձրացնել գիտնականների ֆինանսական հատկացումները։ ՀՀ ԱԺ պատգամավոր Սերգեյ Բագրատյանը պատրաստակամություն է հայտնել «ՀՀ 2020 թվականի պետական բյուջեի մասին» օրենքի նախագծի քննարկումներին առաջարկ ներկայացնել՝ կրկնապատկելու ոլորտի ֆինանսական հատկացումները։

ՀՀ ԱԺ գիտության, կրթության, մշակույթի, սփյուռքի, երիտասարդության և սպորտի հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահի տեղակալ Հովհաննես Հովհաննիսյանն ասել է. «Ինձ համար գիտության ֆինանսավորումն ու դրա ավելացումն առաջնային է, բոլոր ջանքերն ուղղվելու են այդ ուղղությամբ»։

## Վեցերորդ միջազգային գիտաժողով՝ «Մեդի-2019»

2019 թվականի հոկտեմբերի 21-ին ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտում (ՖԿՊԻ) մեկնարկեց ավանդական դարձած «Էլեկտրոնների, պոզիտրոնների, նեյտրոնների և ռենտգենյան ճառագայթների ցրումը արտաքին ազդակների առկայությամբ» միջազգային գիտաժողովը, որին մասնակցում էին հարյուրից ավելի գիտնականներ ՀՀ-ից և արտերկրից։

Գիտաժողովի հանդիսավոր բացումը տեղի ունեցավ հոկտեմբերի 21-ին ՀՀ ԳԱԱ ՖԿՊԻ-ում։ Գիտաժողովի բացման խոսքում ՖԿՊԻ տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Արտակ Մկրտչյանը կարևորեց մասնատիպ գիտաժողովների անցկացման կարևորությունը և անհ-

րաժեշտությունը։

Ողջույնի խոսքով հանդես եկան ՀՀ ԳԱԱ մաթեմատիկայի և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս քարտուղար Ռադիկ Կոստանյանը, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ, պրոֆեսոր Ալ. Բաղդասարյանը (ՌԴ), ՖԿՊԻ-ի հետ համատեղ հիմնադրված միջազգային ցանցային լաբորատորիաների ներկայացուցիչները և այլք։

Գիտաժողովի ընթացքում քննարկվեցին կոնդենսցված վիճակի ֆիզիկայի և ակուստաֆիզիկայի բնագավառներում ստացված նորագույն արդյունքները՝ նպատակ ունենալով հիմք ստեղծել հետագա համագործակցության և համատեղ գիտական թեմաների մշակման համար։

Գիտաժողովի ողջ ընթացքը մեկ անգամ ևս հաստատեց, թե որքան կարևոր են այս կամ այն խնդրին առնչվող տարբեր երկրներում ստացված արդյունքների համատեղ քննարկումները, հարց ու պատասխանների ընթացքում շատ ու շատ խնդիրների ինքնատիպ մեկնաբանությունները և նոր ծրագրերի քննարկումների անհրաժեշտությունը։

Գիտաժողովին զուգահեռ իրականացվեցին նաև Գ. Ա. Սակարյանի անվան երիտասարդ գիտնականների դպրոցի աշխատանքները, որին մասնակցում էին հեղինակավոր գիտնականներ տարբեր երկրներից և տեղացի

ու արտասահմանյան մեծ թվով ուսանողներ, ասպիրանտներ և երիտասարդ գիտնականներ։

Հարկ է կարևորել, որ իր ողջ պատմության ընթացքում ՖԿՊԻ տնօրինությունը հատուկ և հոգատար ուշադրություն է դրսևորել երիտասարդ գիտնականների հանդեպ։

Գիտաժողովի մասնակիցներին տրվել է ՖԿՊԻ-ի միջոցներով տպագրված Գուրգեն Ասկարյանի հիշատակը հավերժացնող «Гурген Ашотович Аскарян: մենագրությունը, որը երիտասարդ գիտնականների արտագնա դպրոցի համար գրել է անվանի ֆիզիկոս Գուրգեն Ասկարյանի մտերիմ Բորիս Միխայլովիչ Բոլոտովսկին։

Ասատուր ՓԱՇԱՅԱՆ  
ՖԿՊԻ-ի գիտաշխատող

## Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի և Թաթարստանի գիտությունների ակադեմիայի միջև կնքվեց համագործակցության համաձայնագիր



Սույն թվականի նոյեմբերի 15-ին Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի (ԳԱԱ) և Թաթարստանի Հանրապետության գիտությունների ակադեմիայի (ԳԱ) միջև կնքվեց համագործակ-

ցության համաձայնագիր։ Համաձայնագիրը ստորագրեցին ՀՀ ԳԱԱ նախագահ ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը և Թաթարստանի ԳԱ նախագահ ակադեմիկոս Մյակվյում Սալախովը։

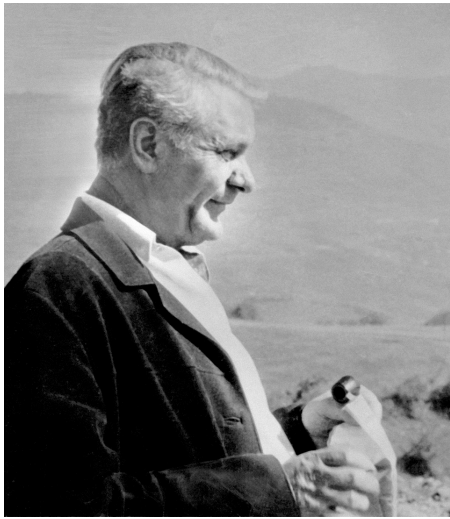
Համաձայնագրի շրջանակներում կողմերը կիրականացնեն հետազոտություններ հումանիտար, բնական և տեխնոլոգիական գիտությունների ոլորտներում։ Համագործակցության շնորհիվ ակադեմիաների գիտնականները կապահովվեն անհրաժեշտ տեղեկատվությամբ՝ համատեղ ծրագրեր, գիտական հետազոտություններ իրականացնելու համար։ Համատեղ կիրականացվի գիտահետազոտական աշխատանքների, գիտատեխնիկական արդյունքների փոխադրություն, գիտական կադրերի պատրաստում և ատեստավորում, կկազմակերպվեն գիտաժողովներ,

սիմպոզիումներ և քննարկումներ։

Հայաստանի և Թաթարստանի ակադեմիաները կհամագործակցեն հետևյալ ուղղություններով.

- Պատմության, հնագիտության և փիլիսոփայության արդի խնդիրներ
- Պատմամշակութային ժառանգության պահպանություն
- Գյուղատնտեսություն և կենսաբանություն
- Ռեսուրսա- և էներգախնայող տեխնոլոգիաներ
- Էկոլոգիա և շրջակա միջավայրի պահպանություն
- Բժշկություն և առողջապահություն
- Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ
- Կրթություն և կադրերի պատրաստում։

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն



ԷՆՈՒԱՐԴԱՍ ՄԵԺԵԼԱՅՏԻՍ

## ԻՄ ԿՐԿՆԱԿԻ ԱՐԱՐԱՏԸ

Իմ առաջին ծանոթությունը Հայաստանի հետ եղել է մեկ բանաստեղծական տան միջոցով: Եվ այդ ժամանակ նույնիսկ ես չափազանց չգիտեի Հայաստանի մասին: Իհարկե, հետագայում իմ գիտելիքները հարստացան ինֆորմացիայի մեծ քանակությամբ, սակայն առաջին, գուցե ամենաուժեղ զգացմունքը չփոխվեց, մնաց նույնը:

Ես խորամուկ եղա հայ ժողովրդի պատմության խորքերը: Եվ ինչքան խորն էի ներթափանցում նրա ամսօրիկ դարաշրջանը, այնքան ավելի բարձր էր թվում ինձ Արարատը: Իսկ ինչքան որ բարձր էր թվում ինձ Արարատը, այդքան ուժգին էի զգում իմ հոգեկան կապը Հայաստանի հետ: Իմ սրտի ստեղծագործական ազդակները գալիս են ամենահեռավոր և ամենաարդիական դիալեկտիկայի աշխարհից: Իմ սիրտը, ինչպես խնձորը, բաժանված է երկու կեսի, մեկ կեսը սպիտակ է, իսկ մյուսը՝ կարմիր:

Հայաստանը ես հայտնագործեցի ավելի ուշ, քան Հունաստանը: Եվ փառք Աստծո, որ հասցրի այդ անել, քանի դեռ կենդանի եմ: Դա մեծ երջանկություն է: Եվ այնտեղ գտա ոչ պակաս, քան ամսօրիկ դարաշրջանի Հունաստանում: Եթե Հայաստանը ոչինչ անգամ չունենար մեծն Նարեկացուց բացի, այդ էլ բավական էր՝ ընդունելու նրա վիթխարի ավանդը համաարդկային մշակույթի ասպարեզում: Բայց Նարեկացուց բացի, Հայաստանն իր փառապանծ անցյալում այնքան է ունեցել, որ դժվար է կշռել և հաշվարկել նրա ավանդը համաշխարհային մշակույթում: Կարծում եմ՝ իսկական դժբախտություն է եղել, որ ժամանակին բոլոր հաշվարկները մշակույթի բնագավառում առաջ են եկել հունա-լատինական եվրոպիզմի բացարձակացնելուց: Իմ սերունդը դա ապրել է դեռևս դպրոցական հա-

սակում: Այդ եվրոպականացված ֆենոմենը իիպոսացրել է երկար ժամանակ պարուրել էր մեզ: Գիտատեխնիկական հեղափոխությունը, մեր գիտակցության մեջ «հարաբերականության տեսության» (ռելյատիվիստական) ուսմունքի ներթափանցումը և այդ տեսությունից բխող դիմադիկայի, ատոմային ֆիզիկայի սրընթաց զարգացումը և մարդու՝ այդ իկարյան հետնորդի տիեզերական ընդարձակումը արթնացրեց մարդկային միտքն ընդհանրապես և մասնավորապես: Մարդկային միտքը սկսեց գործել: Եվ համակարծ մենք գտանք այն, ինչի մասին բավական աղոտ պատկերացում ունեինք: Այժմ մեզ իր գաղտնիքն է բացում ողջ մշակույթի Ատլանտիդան. որն այն-

րանգով: Այստեղ հայտնաբերում ես այնպիսի յուրօրինակ իրեր, որոնց ոչ մի ուրիշ տեղ երկրագնդի վրա չես հանդիպի, ասենք խաչքարեր և կամ այլ ազգային մասունքներ: Այդ բոլորը հայկական ֆենոմենը էլ ավելի են բարձրացնում: Հայերը ոչ մի ընդհանուր բան չունեն մշակութային էպիգրոմության հետ, նրանց համար միշտ էլ օտար է եղել ուրիշ մշակույթներին կրկնօրինակելը: Հայ ժողովուրդը ստեղծում է միայն բնագործ: Նա ստեղծագործ ժողովուրդ է: Հայաստանը տարածվում է պատմության այնպիսի խորքերը, որոնք կարելի է համեմատել նույնիսկ Արարատի բարձրության հետ: Ինձ համար Հայաստանը կրկնակի Արարատ է: Մեկը գտնվում է պատմական անցյալի խորքերում, իսկ երկրորդը հաս-

նշված կրկնակի Արարատը: Եվ դեպի ներքև, և՛ դեպի վերև: Ես ճանաչեցի հայկական իրականությունը, նրա ներկան, դուրսից բնապատկերները, նրա մարդկանց և, իհարկե, հայկական գիմնարևաբույր ու զարմանահրաշ համը: Պոեզիային դա էլ է պետք: Ինձ հմայել է նրա հերոսական անցյալը, խոր հուզմունք է առաջ բերել մեծաշունչ պատմության ողբերգական էջը: Ես այն համեմատել եմ իմ ժողովրդի դառն անցյալի հետ և ընդհանուր շատ բան եմ գտել նրանց մեջ: Դժվար է եղել փոքր ժողովուրդների գոյատևումը պատմության խաչմերուկներում: Ինձ դուր է գալիս հայ ժողովրդի պատմական լավատեսությունը, աշխատասիրությունը և մարդկանց համառությունը: Նման բնավորություն այստեղ ձեռք է բերվել այնպիսի պայմաններում, երբ մարդը ստիպված էր լինում մի կաթիլ ջուր աղերսել Աստծուց՝ ինչպես երկնային մանանա, և որտեղ հացն անգամ ստիպված էին լինում քարից քանել: Եվ, այնուհանդերձ, ամուսնելով ամեն մի դժվարություն մարդիկ այստեղ ուրախ ու զվարթ են՝ ինչպես հավերժ զարմանք: Ինչ կենսափիլիսոփայական պարերը, ինչքան ուրախ են շուրջապարերը, ինչքան բարձրահունչ են երգերը: Ուղղակի հրաշք: Հայկական սրտերը բաց են: Ես նույնիսկ կասեի՝ լայնորեն բացված են: Այստեղ շատ դուրսից է մարդկանց հետ շփումը: Այդ իսկ պատճառով ես շատ կարճ ժամանակում այստեղ այդքան շատ ծանոթներ գտա, որոնք դարձան իմ հարազատները: Ես այստեղ գտա իմ երկրորդ տունը: Դրանից ավելին ինձ կյանքում հարկավոր չէ: Այժմ ես ավելի եմ խորացնում իմ իմացությունը այս կրկնակի Արարատի վերաբերյալ: Չափազանց դժվար է միանգամից ընդգրկել նման խոշոր զանգվածը: Ամիրամետն է ժամանակ: Իսկ ինձ քիչ է մնացել: Ես արդեն մուտք եմ գործում իմ կյանքի սպիտակ, ձեռնվաճառ ժամանակահատվածը: Բայց դեռ շատ բան ունեմ անելու: Այդ իսկ պատճառով շտապում եմ: Ինձ օգնում են արժեքավոր և բարի գրքերը, որոնք բավական շատ են իմ ալքիմիկոսի լաբորատորիայում: Օգնում են լավ բարեկամներս: Վերջապես, իմ ուղևորությունները Հայաստան, հանդիպումները նրա մարդկանց հետ: Եվ ես ամեն օր վերադառնում եմ այն պոեզիային, որից հենց սկսվեց իմ ծանոթությունը Հայաստանի հետ: Եվ սեփական աշխատասենյակիս խաղաղության մեջ ես համառորեն լուծում եմ հայկական հանելուկը:

Հայաստանի հետ շփումը ինձ համար ավելին է, քան բարեկամությունը: Դա իմ ուշացած սերն է, սակայն մի տարբերությամբ, այն ծնունդ էր առել դեռ վաղուց՝ իմ ծաղկող երիտասարդության տարիներից: Այդ իսկ պատճառով էլ այն այդքան ուժեղ է՝ ինչպես և առաջին սերը:



քան երկար ժամանակ թաքնված է եղել մեր աչքերից: Եվ հենց այդ մարդկային մտքի և գործունեության Ատլանտիդայում էլ կարևոր և կենսորոնական տեղերից մեկը բաժին է ընկնում Հայաստանին: Ինչքան որ ես ավելի էի խորանում այդ հայկական Ատլանտիդայի մեջ, այնքան արագ էր սկսում բաբախել իմ սիրտը: Անկասկած, ուրախությունից: Այստեղ ես գտա մարդկային գործունեության և կոնստրուկտիվ բանականության այնպիսի խոշոր շերտավորումներ, որ չնչառությունս քիչ էր մնում կանգ առնել: Նույնիսկ ամենափորձված «համաբախորդ» անգամ դժվարությամբ գլուխ կհաներ պատմության, գրչության, մտքի, պոեզիայի, ծեսերի, ճարտարապետության նման շերտերից և ընդհանրապես այն ամենից, որը մենք կոչում ենք «գեղեցիկ»: Այս բոլոր գյուտերը ոչնչով չեն զիջում այն բոլոր գեղեցիկին, ինչ տեսել եմ աշխարհի տարբեր վայրերում: Բացի այդ պետք է ավելացնել, որ այդ բոլոր պատմական և մշակութային շերտերը տոգորված են յուրահատուկ, անկրկնելի, ազգային, զուտ հայկական ե-

նում է մինչև աստղերը: Ահա թե ինչ է Հայաստանը: Խոշոր, ես կասեի, հոյակերտ Ձանգված, քաղաքակրթության վիթխարի բեկոր:

Ինձ դուրսից է և այն Արարատը, որը ես տեսել եմ Հայոց պատմության խորխորատներում, և մյուս Արարատը, որը հայտնվել է ինձ՝ աստղերով զարդարված: Եվ այնտեղ՝ ընդերկրյա Արարատում, և՛ այստեղ՝ վերերկրյա Արարատի վրա, այնքան աստղեր կան, որ հռչակավոր Բյուրականն անգամ անգոր է նրանց հաշվարկել: Հայկական հին և նոր մշակույթն ամբողջությամբ բովանդակ մի տիեզերք է: Իսկ այդ մշակույթի ստեղծողները տարբեր մեծության աստղեր են: Եվ ամենակարևորն այն է, որ նրանք անհամար են: Ու բոլորն էլ պայծառ փայլվում են և լույս տալիս հայ ժողովրդին, քանզի տիեզերքում չկան հանգած աստղեր: Ես սիրեցի այդ խորունկ և վերգետնյա Արարատները: Ամեն ինչ, ինչպես տեսնում եք, սկսվեց մեկ բանաստեղծական տողից, իսկ ավարտվում է այնքան էլ ոչ սովորական ճանապարհորդություններով՝ դեպի

ԳԱԱ ԳԿՄԿ բնապահպանության և բնօգտագործման ամբիոնում կազմակերպվելու է ամառային դպրոց՝ «Բնապահպանական կրթությունը հանուն կայուն առողջության» խորագրով:

Ամառային դպրոցը ուսանողներին հնարավորություն կտա դաշտային և լաբորատոր աշխատանքների կատարման փորձառություն ձեռք բերել, օրինակ՝ վերլուծության համար մոնիթորինգ և մոնիթորինգ կատարել, շրջակա միջավայրի և սննդի վերլուծություն իրականացնել տարբեր բաղադրիչների վրա՝ հողից ու բուսականությունից մինչև աերոզոլներ ու սնունդ, մարդածին ազդեցության գնահատում կատարել: Ուսանողները ձեռք կբերեն նաև հողի մշտադիտարկման, հողի քարտեզագրման և հեռազննման գործնական հմտություններ, ինչպես նաև վերլուծական հմտություններ՝ ուղղված շրջակա միջավայրում և մարդու սննդա-կարգում օրգանական, անօրգանական և ռադիոակտիվ աղտոտիչների վերաբերյալ որոշումների կայացման գործընթացին:

## ՀՀ ԳԱԱ ԳԿՄԿ բնապահպանության և

## բնօգտագործման ամբիոնի միջազգայնացման ուղին

«Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն (բնապահպանություն)» կրթական ծրագրերի արդիականացում Հայաստանի և Վրաստանի համար» 598232-EPP-1-2018-1-IT-EPPKA2-CBHE-JP կարողությունների զարգացման դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում ՀՀ ԳԱԱ ԳԿՄԿ բնապահպանության և բնօգտագործման ամբիոնում իրականացվել է դասավանդվող և դասավանդվելիք դասընթացների համեմատական վերլուծություն: Վերլուծությունը կատարվել է՝ դասընթացների բովանդակությունը համեմատելով միջազգային չափանիշներով առաջնորդվող եվրոպական գործընկեր համալսարանների (Տուլայի համալսարան, Լիսաբոնի տեխնիկական համալսարան, Մարտին Լյութերի Հալլե Վիթենբերգ համալսարան, Իտալիայի հետազոտություններ-

րի ազգային խորհուրդ) և եվրոպական այլ առաջադեմ համալսարանների (Վախենինգենի համալսարան ու հետազոտական կենտրոն (Նիդեռլանդներ), Նեապոլի Ֆրիդրիխ II-ի անվան համալսարան (Իտալիա), ժենի համալսարան (Շվեյցարիա), Օսլոյի համալսարան (Նորվեգիա), Ռեդինգի համալսարան (Անգլիա), Դուբլինի համալսարանական քոլեջ (Իռլանդիա), Նյուքասլի համալսարան (Անգլիա), Թրինթի համալսարան (Գերմանիա), Նորթումբրիայի համալսարան (Անգլիա) կողմից առաջարկվող համարժեք դասընթացների հետ:

Ընդհանուր առմամբ, ՀՀ ԳԱԱ ԳԿՄԿ «Բնապահպանություն և բնօգտագործում» ամբիոնում դասավանդվող և դասավանդվելիք 11 դասընթացների առարկայական նկարագրերը 13 չափանիշներ-

րի շրջանակներում համեմատվել են 12 առաջավոր գիտակրթական հաստատությունների կազմած առարկայական նկարագրերի հետ: Յուրաքանչյուր համեմատական վերլուծության վերջում դասախոսները ներկայացրել են հիմնական նմանությունները և տարբերությունները, ինչպես նաև բարեփոխման առաջարկներ:

Ծրագրի շրջանակներում նաև իրականացվել է ՀՀ-ում բնապահպանական կրթության ՄԿՈԹ վերլուծությունը՝ մի քանի չափորոշիչների համաձայն, որը ներկայացնում էր բնապահպանական կրթության ներկա իրավիճակը ՀՀ-ում, շահեկիցներին, առկա ռեսուրսները և օրենսդրական կարգավորումները, պոտենցիալ գործատուների շրջանակում կատարված հարցումների արդյունքները:

Ծրագրի շրջանակներում 2020 թ. ՀՀ

# Գիտական հանրությունը նշեց ակադեմիկոս Իրմա Վարդանյանի 80-ամյա հոբելյանը

Լրացավ քիմիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, ՀՀ ԳԱԱ Ա. Բ. Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող Իրմա Վարդանյանի 80-ամյակը:

Հոբելյանը հաճելի առիթ է նշելու այն հաջողություններն ու նվաճումները, որին հասել է ակադեմիկոս Իրմա Վարդանյանն իր գիտական գործունեության ընթացքում:

Ի. Վարդանյանը 1956 թ. ոսկե մեդալով ավարտել է Երևանի Վ. Զկալովի անվան միջնակարգ դպրոցը և նույն տարում ընդունվել Երևանի պետական համալսարանի ֆիզիկա-մաթեմատիկական ֆակուլտետ: 1961 թ. ավարտելով համալսարանական ուսումը աշխատանքի է ընդունվել Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտում և մինչ 1967 թ. աշխատել այնտեղ ավագ լաբորանտի և կրտսեր գիտաշխատողի պաշտոններում:

Ակսած 1967 թ.-ից առ այսօր Ի. Վարդանյանի աշխատանքային գործունեությունն անբաժանելիորեն կապված է ՀՀ ԳԱԱ Ա. Բ. Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի հետ, որտեղ անցել է արգասաբեր ճանապարհ՝ ասպիրանտից մինչև լաբորատորիայի վարիչ, կրտսեր գիտաշխատողից մինչև ակադեմիկոս: 1967թ. ընդունվել է Հայկ. ԽՍՀ ԳԱ քիմիական ֆիզիկայի լաբորատորիայի (որի հետագա զարգացման և ընդլայնման հիմքի վրա ստեղծվել է Քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտը) ասպիրանտուրա և 1971 թ. պաշտպանելով ատենախոսական թեզը՝ ստացել քիմիական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: 1975-1979 թթ. աշխատելով որպես ավագ գիտաշխատող ղեկավարել է գիտահետազոտական խումբ, իսկ 1979-2010 թթ. զբաղեցրել է Շղթայական և ռադիկալային ռեակցիաների լաբորատորիայի վարիչի պաշտոնը: Նրա գիտական աշխատանքների մի մասը՝ նվիրված օրգանական միացությունների զագաֆազ օքսիդացման պրոցեսներում հոմոգեն շղթաների հետերոգեն ճյուղավորմանը, 1982 թ. ներկայացվել է ԽՍՀՄ ԳԱ քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի մասնագիտական խորհրդին և պաշտպանելով դոկտորական թեզ, արժանացել քիմիական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի: Բ.գ.դ. Ի.Վարդանյանը 1986 թ. ընտրվել է Հայկ. ԽՍՀ ԳԱ թղթակից անդամ, իսկ 1996 թ.-ին արժանացել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսի կոչման:

Գիտական գործունեության սկզբնական շրջանում Ի. Վարդանյանի գիտական

հետաքրքրությունները կապված են եղել Հայկ. ԽՍՀ ԳԱ քիմիական ֆիզիկայի լաբորատորիայում զարգացող նոր գիտական ուղղության՝ օրգանական միացությունների զագաֆազ օքսիդացման պրոցեսներում շղթաների հետերոգեն ճյուղավորման հիմնահարցերի հետ: Ի. Վարդանյանի մասնակցությամբ, այնուհետև նրա ղեկավարած Շղթայական և ռադիկալային ռեակցիաների լաբորատորիայում իրականացվել են հետազոտություններ, որոնք զարգացրել են շղթայական այլասերված-ճյուղավորված ռեակցիաների մեխանիզմի և կինետիկայի, այդ պրոցեսներում հետերոգեն գործոնների դերի մասին պատկերացումները: Բացահայտվել են պինդ մակերևույթների վրա օրգանական խառնուրդների գոլորշիների հետերոգեն ռադիկալային քայքայման ռեակցիաների մեխանիզմներ, մշակվել են նոր հետազոտական եղանակներ օրգանական միացությունների օքսիդացման բարդ պրոցեսներում առաջնային ակտիվ կենտրոնների՝ բազմատոմ ռադիկալների նույնականացման համար: Բ.գ.դ. Ի. Վարդանյանի կարևոր գիտական ներդրումներից է աղտոքված գերբացախաթթվով հարուցված ացետալդեհիդ-թթվածին խառնուրդների բոցավառման ընթացքում կրիտիկական երևույթների բացահայտումը: Բ.գ.դ. Ի. Վարդանյանի և ակադ. Ա. Նալբանդյանի երկարամյա համատեղ հետազոտությունների արդյունքների հիման վրա 1986 թ. տպագրվեց «Օրգանական միացությունների զագաֆազային օքսիդացման պրոցեսի արդի վիճակը» մենագրությունը:

Գիտական գործունեության ողջ ընթացքում Ի. Վարդանյանը միշտ ներկայացել է որպես ՀՀ ԳԱԱ քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի հիմնադիր Ա. Բ. Նալբանդյանի սան և նրա կյանքի, գիտական գործունեության որոշ դրվագների հետ ծանոթացնելու և իր ուսուցչի հիշատակը հավերժացնելու նպատակով 1988 թ. տպագրել է «Լրամ Բագրատի Նալբանդյան» գիրքը: Ակադեմիկոս Ի. Վարդանյանն իր հերթին դարձել է գիտության բնագավառում ուսուց գործած շատ երիտասարդների ուսուցիչը: Նրա ղեկավարությամբ հաջողությամբ պաշտպանվել են 1 դոկտորական և 12 թեկնածուական ատենախոսու-

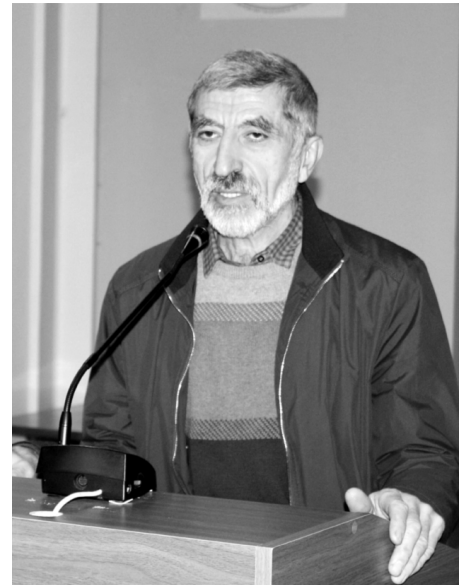
**ՀՀ ԳԱԱ նախագահության անդամները, ՀՀ ԳԱԱ քիմիական և երկրի մասին գիտությունների բաժանմունքը սրտանց շնորհավորում են հոբելյարին արգասաբեր գիտական, գիտակազմակերպչական և դասախոսական գործունեության համար, մաղթում քաջառողջություն և հաջողություններ հետագա ստեղծագործական աշխատանքում:**

թյուններ:

Ակադեմիկոս Ի. Վարդանյանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը լայն է: Վերջին տասնամյակներում նրա ղեկավարությամբ հետազոտություններ են տարվում բացահայտելու մթնոլորտում տեղի ունեցող քիմիական փոխարկումների բնույթը, այդ թվում նաև մթնոլորտում պինդ մասնիկների կամ աերոզոլների ձևով առկա օքսիդային և աղային միացությունների մակերևույթին պերօքսիդային ռադիկալների և օրգանական ծագման տարբեր միացությունների հետերոգեն փոխազդեցությունների առանձնահատկությունները:

Գիտական գործունեությամբ զուգընթաց ակադ. Ի. Վարդանյանը զբաղվել է նաև գիտա-կազմակերպական և մանկավաժական գործունեությամբ: Երկար տարիներ եղել է «Հայկական քիմիական հանդես»-ի խմբագրության անդամ, 1972-1977 թթ. զբաղեցրել է Հայկ. ԽՍՀ ԳԱ Քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի գիտական քարտուղարի պաշտոնը, առ այսօր գիտական աստիճաններ շնորհող 017 մասնագիտական խորհրդի անդամ է: 2001-2009 թթ. Երևանի պետական համալսարանի քիմիայի ֆակուլտետում դասավանդել է «Մթնոլորտի քիմիա» առարկան: Այդ գործունեության արդյունքում 2009 թ. հրատարակել է «Մթնոլորտային քիմիա» մենագրությունը, որը նախատեսված է ինչպես ուսանողների, այնպես էլ այդ առարկան դասավանդողների համար:

Ակադեմիկոս Ի.Վարդանյանը երեք մենագրությունների և ավելի քան 170 գիտական հոդվածների հեղինակ է, որոնք տպագրվել են ինչպես հանրապետական, այնպես էլ արտասահմանյան հեղինակավոր ամսագրերում, բազմաթիվ անգամներ արտասահմանում (ԱՄՆ, Ռուսաստան, Ֆրանսիա, Անգլիա, Գերմանիա, Իտալիա, Լեհաստան, Հունգարիա) զեկուցումներով հանդես է եկել միջազգային գիտաժողովներում: Որպես հրավիրված մասնագետ 1977 թ. աշխատել է Բեռլինի ֆիզիկական քիմիայի ինստիտուտում, 1994-1997 թթ. ընթացքում պարբերաբար (մի քանի ամիս տևողությամբ) աշխատել է Մաքս Պլանկի անվան գիտական հետազոտությունների միության Հոսթերի հետազոտությունների ինստիտուտում (Գյոթինգեն, Գերմանիա):



**ՀՀ ԳԱԱ մաթեմատիկայի ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնում ընտրվեց Գրիգորի Կարագուլյանը**

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի (ԳԱԱ) նախագահության անդամները ԳԱԱ մաթեմատիկայի ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնում ընտրեցին ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնակատար Գրիգորի Կարագուլյանին: Ընտրությունը տեղի ունեցավ նոյեմբերի 20-ին: ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստում:

Գրիգորի Կարագուլյանը 47 գիտական աշխատանքի հեղինակ է:

Նրա գիտական հետաքրքրություններն են եռանկյունաչափական շարքեր, օրթոգոնալ շարքեր, մաքսիմալ ֆունկցիաներ, սինգուլյար ինտեգրալներ:

Գրիգորի Կարագուլյանը 2002 թ. Մոսկվայի Ստեկլովի անվան Մաթեմատիկական ինստիտուտում ստացել է ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան, 2019 թ.՝ պրոֆեսորի գիտական կոչում: Նա ԵՊՀ Ինֆորմատիկայի և կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի դոցենտ է:

Գրիգորի Կարագուլյանի ղեկավարությամբ պաշտպանվել է 3 թեկնածուական ատենախոսություն:

Գիտական ոլորտում ունեցած նվաճումների համար Գրիգորի Կարագուլյանը պարգևատրվել է ՀՀ նախագահի մրցանակով:

**ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն**

## ՀՀ ԳԱԱ-ում կայացավ «Բնագիտական թանգարանները որպես գեոպոլիտիկական պարզացման գործոն» թեմայով միջազգային գիտաժողովը

Սույն թվականի հոկտեմբերի 15-ին ՀՀ ԳԱԱ-ում իր աշխատանքն սկսեց «Բնագիտական թանգարանները որպես գեոտուրիզմի զարգացման գործոն» թեմայով միջազգային գիտաժողովը: Այն նվիրված էր ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի Հովհաննես Կարապետյանի անվան երկրաբանական թանգարանի 80-ամյակին:

Ողջունելով գիտաժողովի մասնակիցներին՝ ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի տնօրեն Խաչատուր Մելիքսեթյանը մասնավորապես նշեց. «Ավելի քան 80 տարվա ընթացքում երկրաբանական թանգարանը ծավալել է գիտական, գիտակազմակերպչական գործունեություն՝ ավելի ճանաչելի դարձնելով Հայաստանի հետաքրքիր երկրաբանական կառուցվածքը: Լինելով փոքր թանգարան, այնուամենայնիվ, այն հայտնի է ամբողջ աշխարհում իր ունիկալ ցուցանիշներով, իր կրթական, գիտահանրամատչելի և ճանաչողական միջոցառում-

ներով: Այսօրվա գիտաժողովի թեման է գեոտուրիզմը, որի կազմակերպական ձևերից է գեոպարկը: Քանի որ Հայաստանի տարածքն աչքի է ընկնում իր ուրույն և բարդ երկրաբանական կառուցվածքով՝ Հայաստանում կան բոլոր նախադրյալները գեոպարկերի ստեղծման համար: Մեր ինստիտուտը կոնկրետ քայլեր է ձեռնարկում՝ Հայաստանում գեոպարկերի ծրագիր իրականացնելու»:

Երկրաբանական թանգարանի 80-ամյա գործունեության նվաճումները ներկայացրեց թանգարանի տնօրեն Գայանե Գրիգորյանը:

ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի երկրաբանական թանգարանը ժամանակավոր ցուցադրության տեսքով ստեղծվել է 1937 թվականին երկրաբան, գիտության վաստակավոր գործիչ, պրոֆեսոր Հովհաննես Կարապետյանի նախաձեռնությամբ և անմիջական ղեկավարությամբ: Թանգարանի առաջին ցուցադրությունը կազմվել

է նրա հարուստ հավաքածուների՝ մոտ 4500 նմուշի հիման վրա: Հետագայում թանգարանի հավաքածուները համալրվել են Հայաստանի և այլ երկրների երկրաբանների կողմից: 1944 թվականից թանգարանը կոչվում է Հովհաննես Կարապետյանի անունով:

Թանգարանում ցուցադրված են օգտակար հանածոների, ապարների, բրածո կենդանիների և բույսերի նմուշներ, քարտեզներ: Ֆոնդում կա ավելի քան 13 հազար նմուշ: Ցուցանմուշները ցուցադրված են 6 բաժիններում՝ հանքաբանության, հնէաբանության, քարաբանության, օգտակար հանածոների, Հայաստանի հանքային ջրերի, Հայաստանի բնական հուշարձանների:

«Գիտաժողովի նպատակն է համախմբել բնագիտական թանգարանների ներուժը՝ նպաստելու ՀՀ-ում թանգարանների և գեոտուրիզմի զարգացմանը», - ամփոփեց Գայանե Գրիգորյանը:

Քառօրյա գիտաժողովի ընթացքում

Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ավստրալիայի 31 մասնակիցներ երկրաբաններից զեկուցումներ Հայաստանում երկրաբանության պատմության, բնապատմական թանգարանների արդի հիմնահարցերի, գեոտուրիզմի, գիտական տուրիզմի, էկոտուրիզմի զարգացման, թանգարանային կրթության և տուրիզմի, լքված հանքավայրերի վերականգնման և դրանք հանգստյան գոտիների վերածելու, երկրաբանական հուշարձանների պահպանության և այլ թեմաների վերաբերյալ:

Գիտաժողովի կազմակերպմանն աջակցել են ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան, շրջակա միջավայրի նախարարությունը, Հայաստանի հանքագործների և մետալուրգների միությունը, Դի Վի Վի ինթերնեյշնալը և Երևանի քաղաքապետարանը:

**ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն**

**Ռուս (ծագումով գերմանացի) կոմպոզիտոր, երաժշտաբան և դիրիժոր Թոմաս Հարտմանը (1885-1956) հանգամանքների բերումով 1919 թ. փետրվարի սկզբին գալով Թիֆլիս՝ ակտիվ մասնակցություն է ունենում քաղաքի երաժշտահասարակական կյանքին, մտերմական և ստեղծագործական կապեր է հաստատում հայ մտավորականության հետ, մեծն Կոմիտասի կյանքի ու ստեղծագործության մասին գրում է վերլուծական հոդվածներ, կարդում դասախոսություններ (այդ մասին մեր «Թոմաս Հարտմանը և «Կոմիտասի անվան ընկերությունը» վերնագրով հոդվածը տե՛ս «Գիտություն», հոկտեմբեր, թիվ 10, 2019 թ.):**

**Ստորև վերահրատարակում ենք Թ. Հարտմանի դասախոսությունը, որ կարդացել է 1919 թ. մայիսի 21-ին Թիֆլիսի Արտիստական ընկերության թատրոնում: Դասախոսությունն այսօր էլ՝ 100 տարի անց, չի կորցրել իր գիտական արժեքը: Այս նյութը ռուսերենից հայերեն է թարգմանել և Փարիզում հրատարակվող «Անահիտ» հանդեսում (1935, թիվ 1-2, էջ 74-80) տպագրել մանկավարժ, երաժշտագետ, երգչուհի, Կոմիտասի մտերմուհի Մարգարիտ Բաբայանը: Տեղի տրության պատճառով վերջինիս բովանդակակից առաջաբանը և Ա. Չոպանյանի նկատառումներն ու դիտարկումները չենք հրապարակում:**

*Անուշավան ՉԱԲԱՐՅԱՆ*

*«Պատմաբանասիրական հանդես»-ի գլխավոր խմբագիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր*



Մատենցեանը կը ներկայացնէ ձեզ համառօտ նրա կենսագրութիւնը, բնոյթը. յետոյ ես նրա գործունեութեան ամբողջութիւնը կը ներկայացնեմ ձեզ:

Անցողաբար հետեւեալ փաստը:

Ամենից առաջ նրա մէջ տեսնում ենք ամենաեռանդուն երաժշտական ազգագրագէտին, որ չնայած աղքատիկ միջոցների, առանց ոեւէ օգնութեան կամ կազմակերպուած յանձնաժողովների աջակցութեան, հմար գտաւ մինչեւ 3000 երգ գրի առնել:

Երկրորդ՝ դա բարձր երաժշտական գիտնական է, հեղինակ մեծ աշխատութեան «Հայկական երաժշտական պատմութիւնը», իին խագերի բանալին գտնողը, որ կատարեալ երաժշտական գիտ է: Աւելորդ չպիտի լինի յիշել, որ Արեւմուտքի խագերը մինչեւ այժմ գիտնականների վիճաբանութիւնների խնդիր են, եւ Կոմիտասի գիտը այդ հարցում պարզապէս մի յայտնութիւն է:

Երրորդ - նա ամենաեռանդուն երաժշտական գործիչ է եւ իր անխնայ քարոզչութեամբ, երգով, խօսքով եւ նուագով նա իսկական հայ երգը ներկայացնում է թէ՛ իր ազգին, եւ թէ՛ Արեւմուտքին:

Վերջապէս՝ չորրորդ - նա հեղինակ է հայկական երգերի մշակման երեք բարակ հաւաքածուների եւ ներկայանում է իբրեւ երգահան: Հարց է ծագում մեր առաջ, թէ այդ գործունեութեան ծանրութեան կեդրոնը որտե՞ղ է:

## ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՄԱՍԻՆ ԿԱՐԴԱՅՈՒՄԸ ԹԻՖԼԻՋՈՒՄ 1919 ԹՈՒԻՆ

Առաջին խօսքերս Կոմիտասի մասին չքմեղանքի բառեր պիտի լինեն: Մեծ ամօթով խոստովանում եմ, երբ՝ երեք ամիս առաջ ես Թիֆլիզ հասայ, ոչ միայն ծանօթ չէի նրա երկերի հետ, այլ նրա գոյութեան մասին գաղափար նոյնիսկ չուէի: Պետրօկարդ եւ Մոսկուա նրա երկերը երբեք չէին կատարած, մայրաքաղաքների լրագրութեան մէջ նրա մասին երբեք գրուած չէր թէ ի՞նչ երգահան եւ ի՞նչ արտակարգ յայտնութիւն էր նա: Բայց մայրաքաղաքների յետադիմութիւնը վաղուց յայտնի է: Թիֆլիզում աւելի լաւ չէր. երբ ուզեցի գտնել նրա երկերը, ոչ մի երաժշտական խանութում հնարաւոր չեղաւ նոցա գնել: Շշմարիտ է, նրա հեղինակութիւնները տպուել են արտասահմանում, բայց եթէ պահանջ լինէր, նրանց կարելի էր վերահրատարակել Թիֆլիզում: Պահանջ չկար: Այդ բանի մէջ չի կարելի մեղադրել Թիֆլիզի հասարակութիւնը: Նրա աչքում Կոմիտասը մինչեւ հիմա մնացել է երաժշտական գիտուն, ազգագրագէտ, շատ յարգելի ու պատուելի գործիչ: Բայց - երաժշտական գիտական աշխատութիւնների պահանջը շատ քիչ է, եւ հետաքրքրուողները սակաւաթիւ են: Այդ ձեւով ներկայացուած նրա աշխատութիւնները անծածօք մնացել էին հասարակութեանը: Այս օրում երգահանդէս - դասախօսութեան նպատակներից մինն է Կոմիտասին ներկայացնել ոչ միայն իբրեւ մի օժտուած երաժիշտ, այլ մի երգահան, որ քանքարի դրոշմն է կրում, եւ որի անունը ոսկի տառերով կ'արձանագրուի հայ երաժշտութեան պատմութեան էջերին մէջ: - Ես հաւատում եմ Հայ երաժշտութեան ապագային, որովհետեւ մի ազգ, որ ստեղծած է հայ երգը, մի ժողովուրդ, որի ձեռքն է եղած Պարսկաստանի երաժշտական կեանքը (յայտնի է, որ պարսիկ երաժիշտների մեծամասնութիւնը հայեր են եղած) - մի ժողովուրդ, որ երաժշտական անցեալ է ունեցած, ապագայում աշխարհին պիտի ընծայէ մի շարք մեծ անուններ: Այդ անունների մէջ առաջինը կը լինի անշուշտ Կոմիտաս Վարդապետի անունը: Յիշում եմ Պ. Չերեպինի հիացմունքը՝ զննելիս նրա երկը, նրա բացազանչութիւնը՝ «Ինչպէ՛ս պիտի ուրախանար Մորիս Բավելը, լսելով այս երկերը»:

Կարծես ի պատասխան այս բացազանչութեան եւ յօդուածներիս հրատարակելուց յետոյ, ես մամակ ստացայ բժշկապետ Առաքել Օհանեանցից, որ մինչեւ պատերազմը Փարիզ էր ապրած: Այդ մամակին մէջ նա նկարագրում է ֆրանսական երաժշտական աշխարհի ամենամեծ ներկայացուցիչների վերաբերմունքը դէպի Կոմիտասը: Նրա մամակը լեցուն է խոր ակնածութեամբ եւ երկիւղածութեամբ դէպի Կոմիտասը, եւ ես կը ներկայացնեմ ձեզի նրան ամբողջովին, երբ խօսելու լինեմ Արեւմուտքի վերաբերութեան մասին դէպի մեր վարպետը: Այժմ Պ.

Գերագանցօրէն նա գործի՞չ է, ազգագրագէ՞տ, գիտնական՞, թէ երգա՞հան: Չնայած, որ Կոմիտասը երեւան է եկած իբրեւ հեղինակ հայկական երգերի մշակումների, եւ ակնում եմ, որ մախ եւ առաջ նա երգահան է: Նրա ճանապարհը միակ ճիշտ ուղին է, որ պիտի ընտրէր այդ մարդը, որ հսկայական նպատակ ունէր - գտնել այն ներդաշնակային եւ ծայր առ ծայր ոճը, որ իրենց էութեանը իսկական հայ ժողովրդական երգին համապատասխան են: Այստեղ մի դիտողութիւն կարելի է անել Կոմիտասին: Եթէ նրա նպատակն էր տարածել ժողովրդական երգը, մախ պէտք էր նոցա հրատարակել իբրեւ հոսմ միւթ, այնպէս, ինչպէս երգում է ժողովուրդը, իսկ յետոյ զբաղուել մշակման խնդրով: Ինչո՞ւ նա այդ չարեց: Պարզ է՝ միջոցների պակասութիւնից: Գործնական տեսակէտից - իբրեւ տարածելու միջոց, - աւելի լաւ էր նոցա ճանաչել մշակուած ձեւով: Նա կարող էր աւելի յուսալ ժողովուրդի լայն խաւերը հետաքրքրել այդ ձեւով, քան թէ ժողովրդական երգերի հաւաքածուի ակադեմիկ հրատարակութեամբ:

Շնորհիւ Կոմիտասի աշակերտ՝ Սպիրիդոն Մելիքեանի եւ քրօֆետոր Ա. Տէր-Ղեւոնդեանի, այդպիսի մի գիտական հաւաքածու լոյս է տեսած: Շատե՞րը արդեօք ծանօթ են այդ գործին, շատե՞րը թերթած են այդ հատորը մինչեւ վերջը:

Նշանաւոր ռուս տեսաբան Տանեկը անձամբ ինձ ասում էր, թէ այն եզրակացութեան է եկած, որ ռուս ժողովրդական երգերը պէտք է ծայր առ ծայր ոճով մշակել: Հանձնարել Կոմիտասը նախազգայութեան ոյժով գործադրեց այդ ոճը եւ այնպիսի կատարելութեամբ, որ հազիւ իր արեւմտեան արուեստակիցներից մինը կարողանար իրագործել: Նրա «մշակումների» (դիտմամբ չակերտների մէջ եմ դնում), աւելի ճիշտ կը լինէր ասել, նրա քանքարաւոր խմբական երկերի մէջ՝ ժողովրդական եղանակը պահուած է ամենամաքելի՝ թէ՛ չափի, թէ՛ եղանակի տեսակէտից: Նա ֆանատիկայ էր այդ հարցում: Ո՞վ նրանից լաւ կարող էր պաշտպանել ժողովրդական երգի հոգին:

Նրա խմբական երկերի մէջ տեսնում ենք մի շարք անձնական հայկական եղանակներ, որ հիւսուած են ամբողջութեան հետ. դրքա ոչ միայն գեղեցիկ են իբր եղանակներ, ներդաշնակային նրբութիւններ, այլ իրենց բնաւորութեամբ կատարելապէս հայ երգի հոգով են ներկայանում եւ շատ անգամ դժուար է գատել իսկականը յօրինուածից: Դա միայն յօրինուածք չէ, այլ ոճի ստեղծագործութիւն: Ահա դրանում կայանում է Կոմիտասի գործին մնայուն նշանակութիւնը ոչ միայն հայ, այլ եւ արեւմտեան երաժշտութեան համար: Նրա խմբական երգերը օրինակելի են:

Դաշնամուրի մշակումների մէջ նրա ներդաշնակային ոճը բնական կերպով կապուած է ժողովրդական երգի հոգու հետ: Ի՞նչ նրբութիւն, ի՞նչ անուշ բուրմունք: Չես իմանում, թէ ինչո՞վ աւելի հրճուես. ծաղկո՞վ, - ժողովրդական երգով, - թէ այն ծաղկատուն դաշտով, որին վրայ նա բուսել է: Ահա ինչի հետ կը համեմատէի Կոմիտասի ներդաշնակային ոճը: Իբրեւ օրինակ կը բերեմ այստեղ «Անտունի» անման երգը՝ երաժշտական տպաւորականութեան սքանչելի մի գործ:

Պէտք է ասել, որ Կոմիտասի երգերին մէջ մախնակաւոր (պրիմիթիվ) զարմանալի կերպով հիւսուած է ամենաուրբ մանրագին 4րաֆիստ (տեքստում այսպէս է. - Ա. Չ.) ներդաշնակութեան հետ եւ նա միշտ համոզիչ է: Լսելով Կոմիտասի ներդաշնակութիւնները, դուք համոզուած էք, որ նոցա միայն այդ ձեւով կարելի էր ներկայացնել: Նա համոզում է ձեզ իր տաղանդի մեծ ոյժով: Դա նրա գործի ամենաբնորոշ գիծն է:

Չպէտք է ենթադրել, թէ նա միայն այս երեք հաւաքածուն է արտադրել: Ես արդէն յիշատակել եմ, որ նա համարեա աւարտած է «Անուշ» օպերան: Նրան Պոլիս այցելողները պատմում են, որ իրենից լսել են մի հրաշագեղ ցայգանուագ (նոկտիւրն) կլարինեթի եւ օրկեստրի համար գրուած: Նրա գործը բննելով այնպիսի տեսական կատարելագործութիւն ենք գտնում, որ համոզուած կարելի է հաստատել, որ դրա հեղինակը շատ է յօրինած իր կեանքում - եթէ այդ երկերը լոյս չեն եկած, աւա՜ղ, դրա պատճառը միջոցներից զուրկ լինելն է:

Այժմ պիտի կարդան ձեզ բժշկապետ Օհանեանցի մամակը, որ ստացայ յօդուածներիս տպագրութիւնից յետոյ եւ որ պարտք են համարում այստեղ յիշատակել: Ահա փաստեր, թէ ի՞նչ վերաբերմունք են ցոյց տուած էջմիածնայ համեստ վանականին արեւմտեան երաժշտական մշակոյթի ամենամեծ անձերը, եւ ի՞նչ տպաւորութիւն էր նա գործած բոլոր ճշմարիտ նրբազգաց մարդկանց եւ երաժիշտների վրայ:

«Այդ անման համեստ եւ նուրբ անձի հետ ծանոթացայ Փարիզում 1906 թ. եւ հպարտ եմ նրա բարեկամութիւնը վայելած լինելուս: Նորից հանդիպեցայ նրան 1914 թ., երբ նա եկած էր Փարիզ Համաշխարհային երաժշտական համագումարին մասնակցելու համար: Անհուճօրէն երջանիկ էի համարեա ամէն օր նրան հանդիպելու յայտնի երգչուհի Օր. Մարգարիտ Բաբայեանի տանը, որ հայ երաժշտութեան անխնայ մշակն ու տարածողն է Արեւմուտքում: Շնորհիւ Հայր Կոմիտասի, Օր. Մ. Բաբայեանի եւ նրա երկու աշակերտների՝ Պ. Պ. Մուղունեանի եւ Շահ-Մուրատեանի՝ հայ երաժշտութիւնը անասելի ընդունելութիւն գտաւ համագումարին: Դրան մեծապէս նպաստեցին Կլոդ Դեբիսին, մեծայայտնի Րոմէն Բօլլանը, անմահ երաժշտագրական վէպի՝ «Ժան Կրիստֆ»ի հեղինակը, Լուի Լալուան - մեծարժէք քննադատը եւ Դեբիսիի կենսագրողը եւ ուրիշ շատ անուանի ֆրանսացի երաժիշտներ եւ երաժշտագէտներ:

«Այս եղաւ 1914 թ. յունիս եւ յուլիս ամիսներին: Հայր Կոմիտասը գրաւել էր ամբողջ համագումարի ուշադրութիւնը իր դասախօսութիւններով հայ երաժշտութեան մասին, ներկայացնելով նրա ծագումը, նրա տեսական ծայր առ ծայր ոճի բեղմնաւորումը, որ նա գտած էր իին հայկական մօթագրութեան մէջ եւ իր երգահանդէսներով:

«Փարիզի ժամանակակից երաժշտական կեանքին մէջ նրա յաջողութիւնը ամենացայտունը եղաւ: Այդ օրերի թերթերը եւ ամսագիրները, թէ՛ Ֆրանսիայի եւ թէ՛ օտար երկիրների, վկայ են նրա անմախքնաբայ յաջողութիւններին:

«Համեստ Կոմիտաս Վարդապետը հրճուել էր ոչ այնքան իր յաջողութեան, այլ Հայ երաժշտութեան փառաբանութեան համար: Նա խորին գոհումակութեամբ տեսնում էր, որ իր տոհմիկ երաժշտութիւնը՝ իր նուիրական երջանկութիւնը, ամբողջ համագումարի համակրութիւնը եւ սերը զարթեցրել էր:

Երաժշտանոցի գեղեցիկ ու մեծ գաղափարը իրագործելու համար մախ եւ առաջ նրա ծրագրողին պէտք է առողջութիւնը դարձնել: Ըստ վերջին լուրերի նրա դրութիւնը թեւ շատ լուրջ, բայց անյոյս չէ: Հնարաւոր պիտի լինի նրան բժշկելու: Այժմ նա գտնուում է Փարիզում, իր մօտիկ բարեկամների շնորհիւ: Ինքնաճանաչութիւնը մեծ է: Հոգեկան հիւանդութիւնները, որ առաջ են եկած անասելի ջղային ցնցումներից, բժշկուում են ուրախութիւններով: Որքան աւելի երջանկութիւն բերենք Հայր Կոմիտասին՝ սիրելով նրա երկը, նրա գործը, այնքան աւելի շուտ կը դարձնենք նրան առողջութիւնը: Յուսանք, որ նրա ոյժերի վերականգնումը երկար ժամանակի խնդիր չէ: Յուսանք, որ նրա օպերան - առաջին հայկական օպերան՝ «Անուշը», արեւմտեան օրինակելի մի բեմի վրայ մօտ ժամանակներս կը յայտնուի: Նրա երկը, աւելի ուժեղ, քան բոլոր դիւանագիտական ապացոյցները, կը հաստատէ աշխարհի առջեւ հայ ազգի իրաւունքը իր մշակոյթի ինքնուրոյն պաշտպանութեան համար:

Խոնարհիմք Կոմիտաս Վարդապետի անհուն անձնաւորութեան, նրա կեանքի, նրա մեծ գործի առաջ, հաւատամք նրա ամենախորունկ իղծերի իրագործմանը եւ բացազանչեմք. «Կեցցե՛ք՝ Կոմիտաս Վարդապետը»:

**ՋՈՒՍԱՍ ՀԱՐՏՄԱՆ**



Միջազգային ճանաչում ունեցող հայր և որդի ականավոր քիմիկոսները կարևոր դեր են կատարել քիմիայի բնագավառում, հատկապես Հայաստանի Հանրապետությունում 1930-1950-ական թվականներին:

Պրոֆ. Ղազար Գրիգորի Տեր-Ղազարյանը ծնվել է 1874 թ. Լեռնային Ղարաբաղի Շուշի քաղաքում հոգևորականի ընտանիքում, միջնակարգ կրթությունը ստացել է Շուշիի ռեալական ուսումնարանում և Հայոց թեմական դպրոցում: 1895 թվականից նա աշխատել է ուսուցիչ Հաղորութի, Կապանի և Կուտկում գյուղի երկամյա դպրոցներում: 1899 թ. մեկնել է Շվեյցարիա, ընդունվել Ժնևի համալսարանի բնագիտական ֆակուլտետը, 1904 թ. ավարտել համալսարանը:

Գել է 1935 թվականին: Նա համատեղությամբ մինչև 1937 թ. ղեկավարել է մասերևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ամբիոնը, ինչպես և ԽՍՀՄ ԳԱ հայկական մասնաճյուղի՝ Արմֆանի, ընդհանուր քիմիայի բաժինը: Հետագայում Ղ. Տեր-Ղազարյանը աշխատել է մաս որպես քիմիայի պրոֆեսոր Երևանի անասնաբուծական-անասնաբուծական ինստիտուտում (1943-1944 թթ.), իսկ 1938-1955 թվականներին եղել է Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի քիմիայի ամբիոնի երկարամյա վարիչը: Համալսարանում աշխատել է մեծ նվիրումով, մեծ սեր ցուցաբերելով դեպի ուսանողությունը և աշխատակիցները: Ինչպես հիշում էր այն

դարյա գիտամանկավարժական գործունեության ընթացքում մեծ ավանդ է ներդրել Անդրկովկասում և ՀՀ-ում քիմիական գիտությունների ծավալումն և զարգացման գործում, բարձր որակի քիմիկոս կադրերի պատրաստման բնագավառում: Նա եղել է բազմակողմանի զարգացած և շատ հմուտ մանկավարժ, նրա դասախոսությունները լավում էին մեծ հետաքրքրությամբ: Պրոֆեսոր Ղ. Տեր-Ղազարյանը պատվավոր տեղ է գրավում հայ անվանի քիմիկոսների փայլուն համաստեղությունում: Նրա մեծագույն ժառանգությունը քիմիկոս-գիտնական, մեծ ինժեներ-տեխնոլոգ որդին է՝ Էդգար Տեր-Ղազարյանը, ով շարունակել է հոր մասնագիտությունը, այն հասցնելով համաշխարհային մակարդակի:

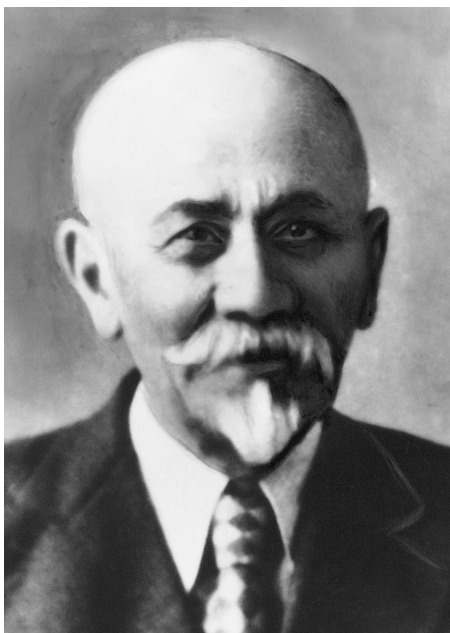
Ջանքերով: Այսօր «Նաիրտը» համաշխարհային արտադրական հսկա է «սառած» վիճակով... Մնում է միայն կենդանացնել:

1953-1957 թթ. Է. Տեր-Ղազարյանը որպես գլխավոր ինժեներ նախագծել և կառուցել է Սումգայիթ քաղաքի կառուցողական գործարանը (այդտեղ այն ժամանակ հիմնականում ապրում էին քաղաքը կառուցած հայերը), որտեղ գործարանի աշխատողները տեղացի կամ Հայաստանից գնացած մասնագետ հայերն էին: Նույնիսկ աղբբեջանական ղեկավար կլիկը Միր Բաշիր Բագիրովի գլխավորությամբ մեծ գովեստով են խոսել ու գրել Է. Տեր-Ղազարյանի արտասովոր տաղանդի մասին, մաս որպես «իրենց բաքվեցի»: Բայց այդ բոլորը նրանք մոռացել էին և թուրք

## Հայր և որդի հայ նշանավոր քիմիկոսները

**Տեր-Ղազարյան Ղազար Գրիգորի (1874 թ. Շուշի - 1958 թ., Երևան)**

**Տեր-Ղազարյան Էդգար Ղազարի (1912, Բաքու - 1961, Երևան)**



նր և ստացել դիպլոմավոր քիմիկոսի կոչում: 1906 թ. պաշտպանել է ատենախոսություն և ստացել ֆիզիկաքիմիական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: Նույն թվականին նշանակվել է Ժնևի համալսարանի ֆիզիկական քիմիայի ամբիոնի լաբորատորիայի վարիչ, մաս ընթերցա, ապա դոցենտ: 1909 թ. Ղ. Տեր-Ղազարյանը տեղափոխվել է Սանկտ Պետերբուրգ և ընդգրկվել Ռուսաստանի ֆիզիկաքիմիական ընկերություններում, զբաղվել գիտահետազոտական աշխատանքներով: 1910 թվականին տեղափոխվել է Բաքու և արդյունաբերողների պատվերով կառուցել գինեթմբի գործարան: 1913-1915 թվականներին տեղափոխվել է Ղարաբաղ և զբաղեցրել Շուշիի թեմական դպրոցի տեսուչի և ֆիզիկայի ուսուցչի պաշտոնները, ապա վերադարձել է Բաքու և մինչև 1917 թվականի վերջը եղել է Բաքվի «Բենկեմորթ» ընկերություն» նավթարդյունաբերական ֆիրմայի գիտահետազոտական լաբորատորիայի գիտաշխատող: Այնուհետև տեղափոխվել է Թիֆլիս և 1917-1934 թվականներին եղել Թիֆլիսի (Թբիլիսիի) Անդրկովկասյան համալսարանի ընդհանուր քիմիայի ամբիոնի պրոֆեսոր և քիմիական լաբորատորիայի ղեկավար, միաժամանակ այնտեղ աշխատելով Հայաստանի Հանրապետության պարենմոդկոմատի և հայառևտրի ներկայացուցչություններում: Այդ ժամանակներում Թբիլիսիում պատասխանատու աշխատանքներ է կատարել մաս Անդրֆեդերացիայի պետպլանում (1926-1929 թթ.), ժողտնտգերիտրիում, գուգահեռաբար ղեկավարելով Թբիլիսիի հաղորդակցության ճանապարհների ինժեներական բաժնի վարչությունը (1932-1933 թթ.): 1934 թ. Ղ. Տեր-Ղազարյանը հրավերով տեղափոխվել է Երևան (ընդմիշտ) և նշանակվել Երևանի պետական համալսարանի (նորաստեղծ) քիմիայի ֆակուլտետի առաջին ղեկան ու անօրգանական քիմիայի ամբիոնի վարիչ (1934-1937 թթ.): Պրոֆեսորի կոչում ստա-

ժամանակվա առաջին կուրսի ուսանող, հետագայում երկար տարիների ԵՊՀ պրոֆեսոր Լիպարիտ Գյուլբաղդյանը (1912-2003 թթ.) ԵՊՀ առաջին կուրսում «Անօրգանական քիմիա» առարկան իրենց կարողացել է պրոֆ. Ղ. Տեր-Ղազարյանը, դասախոսությունները տեղի են ունեցել պոլիտեխնիկ ինստիտուտի «կլոր լսարանում», որը նախատեսված էր քիմիայի հատուկ կրթության և ուսուցման համար, որտեղ կային մաս փորձեր ցուցադրելու հարմարանքներ և լավ պայմաններ: Ցուցադրական փորձերը, որոնք շատ հետաքրքիր էին և բովանդակալից, կատարում էր երիտասարդ, խոստումնալից ասիստենտ Սամսոն (զոհվել է Հայրենական պատերազմում): Պրոֆ. Ղ. Տեր-Ղազարյանի դասախոսությունները խիստ պլանավորված էին և կազմակերպված: Նա շատ ուշադիր էր ուսանողների հանդեպ, ուներ խիստ ձգված կեցվածք՝ կարգապահ զինվորականի պես, խիստ



էր ու բարի, մարդասեր և պահանջկոտ ու հարգված բոլորի կողմից:

1939 թ. ԵՊՀ հրատարակչության կողմից լույս է տեսել պրոֆ. Ղ. Տեր-Ղազարյանի կազմած «Անալիտիկ քիմիայի համառոտ դասընթաց» բուհերի ուսանողների համար ձեռնարկը: Սկսած 1906 թ.-ից, դեռևս ժնևում աշխատելու ժամանակներից, նա հրատարակել է կարևոր նշանակության գիտական աշխատանքներ: Ժնևում և Փարիզում հրատարակել է օրթոբար խտությունների որոշման նոր եղանակներին վերաբերող գիտական աշխատանքներ, իսկ 1906, 1909, 1911 թվականներին Փարիզում հրատարակել է քլորաջրածնի խտությունը և քլորի ու արծաթի ատոմական զանգվածները որոշելու աշխատանքներ: Նա մշակել է նավթից ստացվող բազմաթիվ քիմիական և դեղագործական պատրաստուկների ստացման, բուսայուղերի և դրանցից տարբեր արտադրանքների ստացման յուրատեսակ և կարևոր եղանակներ:

Պրոֆ. Ղ. Տեր-Ղազարյանը իր կես-

Էդգար Ղազարի Տեր-Ղազարյանը տիրապետում էր ինժեներատեխնիկական և քիմիատեխնոլոգիական բոլոր հմարքներին միջազգային մակարդակով: Նրա անմիջական ղեկավարությամբ, իր հմուտ կոլեկտիվով հանդերձ ոչ միայն ՀՀ-ում, այլ մաս Անդրկովկասում և Ռուսաստանում, ինչպես մաս արտերկրներում իրականացվել են քիմիական հսկա (գիգանտ) գործարանների ու ձեռնարկությունների կառուցումն ու արտադրությունը: Իր աշխատանքային գործունեության ընթացքում նա արդեն ծանաչված էր թե՛ ԽՍՀՄ-ում, թե՛ ԱՄՆ-ում, և թե՛ աշխարհի այլ երկրներում որպես քիմիկոս-գիտնական, որպես քիմիկոս-ինժեներ, որպես քիմիկոս-տեխնոլոգ, տաղանդավորագույն մասնագետ, ով հանձարեղության է հասել իր կարծ ապրած կյանքում: Պրոֆ. Ղ. Տեր-Ղազարյանի ավագ որդին՝ Էդգար Ղազարի Տեր-Ղազարյանը, ծնվել է Բաքվում 1912 թվականին, միջնակարգ դպրոցն ավարտել է Թբիլիսիում, իսկ 1929 թ.-ին՝ Թբիլիսիի քիմիական տեխնիկումը: 1930 թ. աշխատել է Ռուսաստանի Բերեզնիկի քիմիական գործարանում որպես տեխնիկ: Լինելով Երևանի պոլիտեխնիկ ինստիտուտի ուսանող միաժամանակ մասնակցել է 1934-1936 թվականներին Լենինգրադում քլորոպրենային կաուչուկի՝ «Սևանիտի», փորձնական ստացման աշխատանքներին, մաս ղեկավարել է Երևանի սինթետիկ կաուչուկի գործարանի նախագծային աշխատանքները (1936 թ.): 1937 թ. ընդհատել է բուհում ուսանելը (չորրորդ կուրսից) և 1938-1939 թվականներին աշխատել է Նիկոտի (Բաբուշկին) գործարանում որպես գլխավոր ինժեներ: 1939 թ.-ին տեղափոխվել է Երևան, ղեկավարել Երևանի քիմիական գործարանի նախագծային կոնստրուկտորական բաժինը: 1943-1953 թթ. աշխատել է Երևանի սինթետիկ կաուչուկի գործարանի գլխավոր ինժեներ, կատարելագործել է կաուչուկի ստացման տեխնոլոգիան, կատարել մեծ ներդրումներ մագնիսի, կոշիկի և ռեզինատեխնիկական արտադրության մեջ: Այդ տարիներին աշխատել է Դյուպոն ֆիրմայի (ԱՄՆ) ձեռնարկություններում (1944-1946 թթ.), ուսումնասիրել է այնտեղ ստացվող սինթետիկ կաուչուկի արտադրության առանձնահատկությունները և օրինաչափությունները, արտադրական գաղտնիքները, ցուցաբերելով շատ բարձր գիտելիքներ այդ բնագավառում, ինչը բազմիցս նշվել է ԱՄՆ-ի թերթերում ու ամսագրերում: Ասում են, նա անգիր գիտեր այդ ֆիրմայի գործարանների մանրամասն կառուցվածքը, սխեմաները, գործընթացների կատարման ընթացքը, ամենամանրագույն տեխնիկական, ինժեներական գործողությունները և արտադրական հնարավորությունները: Ներկայիս Երևանի չաշխատող կաուչուկի գործարանը կառուցվել և արտադրական ընթացք է ստացել մաս մեծ հայրենասեր քիմիկոս-տեխնոլոգ-ինժեներ Է. Տեր-Ղազարյանի

ագերիների հաջորդ գործաշուկյան Բագիրովը 1990-1994 թվականներին Աղբբեջանի հայկական տարածքներում ապրող մոտ մեկ միլիոն հայությանը (Բաքվից մինչև Կիրովաբադ) կոտորելով դուրս բռնեցին իրենց բնակավայրերից: Դա էլ հայերի հանդեպ նրանց վերջին «շնորհակալությունն էր»:

Է. Տեր-Ղազարյանը ունեցել է համաշխարհային հռչակ որպես քիմիկոս-ինժեներ-տեխնոլոգ: Նա ակտիվ մասնակցություն է ունեցել ՀՀ կարևոր կառույցների՝ Կիրովականի (Վանաձոր) քիմիական կոմբինատի, Ալավերդու պղնձածուլական գործարանի ստեղծման և շահագործման աշխատանքներում, մաս բազմաթիվ նախագծերի հեղինակ էր ԽՍՀՄ-ում, Չինաստանում, Լեհաստանում և այլուր կառուցված քիմիական գործարանների և կոմբինատների: Նա Կիրովի անվան կաուչուկի գործարանում ներդրել է մաս երկփուլ ռեկոնստրուկցիայի քլորբենզոլի անընդհատ ստացման և էնոլ-սիայում պոլիմերման եղանակները արտադրության մեջ, ներդրելով դրանք մաս վերը նշված երկրներում: Արտակարգ դեպք է, որ նրա առանց բարձրագույնի դիպլոմի ԽՍՀՄ ԲՈՂ-ը թույլ է տվել պաշտպանելու թեկնածուական թեզ, նկատի ունենալով նրա շատ բարձրակարգ գիտատեխնոլոգիական մակարդակը: 1952 թ. ստացել է տեխ. գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճան: 1957 թ. Է. Տեր-Ղազարյանը նշանակվել է Կիրովականի (Վանաձոր) քիմիական և գունավոր մետալուրգիայի արտադրության պրոցեսների ավտոմատացման համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտի տնօրեն, իսկ 1960 թ.՝ ՀՀ ժողտնտրորիի նախագահի առաջին տեղակալ, որտեղ աշխատել է մինչև կյանքի վերջը: 1960 թ. Էդգար Ղազարի Տեր-Ղազարյանը ընտրվել է ՀՀ ԳԱ թղթակից անդամ: Նա վատառողջ էր և շուտ հեռացավ կյանքից:

Մահվանից հետո նա առանձնապես չի գնահատվել, չի հիշատակվել որպես համաշխարհային մակարդակի մեծ քիմիկոս, որպես ինժեներ-տեխնոլոգ և չկա որևէ հիշարժան բան կապված նրա աշխատանքային գործունեության հետ: Նրա ամուսնով է կոչվել Վանաձորի (Կիրովականի) պոլիմերային սոսինձների համամիութենական պետական ինստիտուտը, որն այսօր, ցավոք սրտի, գոյություն չունի: Ամառարկելիորեն քիմիական աշխարհում իր նմանը չի եղել առ այսօր: Աշխարհահռչակ քիմիկոս-ինժեներ-տեխնոլոգ Էդգար Ղազարի Տեր-Ղազարյանը իր ամենաբարձր տեղն ունի քիմիկոս գիտնականների փայլուն համաստեղությունում: Եվ նրանով պետք է հպարտանալ:

**Ս. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ**

**Քիմիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր**

**Ռ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

**Քիմիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր**



Անկեղծ սրտով շնորհավորում են Նորին Սուրբ Օծություն, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Երկրորդին՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի Աթոռին գահակալության քսանամյակի կապակցությամբ: Վեհափառ Հայրապետի գահակալության քսանամյակը լավագույն առիթ է, երբ մենք պետք է համարձակ և ազնվորեն արտահայտենք մեր երախտիքը այն ամենի համար, որ կատարվել է այս տարիներին:

Աստվածային Սերը բարոյապես պարտադրում է տեսնելու, զննահատելու և արդար վկայություն տալու Վեհափառ Հայրապետի բոլոր այն գործողություններին, որոնք կատարվել են Սրբության Սրբոց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում: Այս համեստ հողվածը ընդամենը հարգանքի տուրք է Վեհափառ Հայրապետին, որը գահակալության 20 տարիներին իր անխնայ և անդուլ աշխատանքով մոր լույս տվեց Հայոց եկեղեցուն, կերպարանափոխեց Սուրբ Էջմիածինը, մեծ մայրուղի բացեց դեպի Մայր Տաճարը մեր ազգի զավակների համար՝ ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ Սփյուռքի:

Բացառիկ է Հայոց առաքելական եկեղեցու և Հայոց հայրապետների դերը մեր բազմադարյան պատմության հոլովություն: Այդ կապակցությամբ ուզում են հիշեցնել մեր նվիրյալ կաթողիկոսներից մեկի՝ Գ. Չորեքյանի խոսքերը. «Ամենայն Հայոց Հայրապետը անձ չէ, այլ Հայրապետական գաղափարի մարմնացում»: Իրոք Հայոց կաթողիկոսները դարձրել են շարունակ եղել են նվիրյալներ Աստծուն և Հայաստան աշխարհին, մարմնավորել են Հայրենիքի և Ժողովրդի գոյության և միասնության գաղափարը, հանդիսացել են ոչ միայն դրա կատարողը այլև խորհրդանշելը:

Հայ Ժողովրդի անցած բազմադարյան փառավոր ուղին, որը հարուստ է հաղթանակներով, վերելքներով և ողբերգություններով (սկսած քրիստոնեության պետական կրոն ընդունելուց մինչև մեր օրերը) հիացմունքով են հիշվում այն կաթողիկոսները, ովքեր Հայ ազգի և եկեղեցու հանդեպ իրենց ունե-

խորհրդների ավանդույթը, հռչակեց իր տեսլականը, կանխարգեց Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցու հետագա առաջընթացի հորիզոնները: Ստանձնելով այդ բարձրագույն պարտքը մորաօժ Հայրապետը ասաց. «Մենք ենք այսօր կրում պատիվն ու պատասխանատվությունը՝ իրականացնելու մեր եկեղեցու առաքելությունը, և թե որքան նախանձախնդրություն, որքան նվիրում ու սեր կներդնենք մեր ծառայության մեջ, դրանով պայմանավորված կլինի հաջողությունը մեր առաքելության»:

Այսօր, երբ հետադարձ հայացքով նայում ենք անցած 20 տարիների բարձրությունից, տեսանելի են անդուլ աշխատանքի տարիների փառապանծ նվաճումները:

Վեհափառ Հայրապետի գահակալության տարիներին եկեղեցին պատ-

Այդ ընտրությունը Ամենայն Հայոց Հայրապետի կատարած աշխատանքի արգասաբեր տարիների արդյունքն է, որն ուղղված է եկեղեցիների և օտար կրոնական կազմակերպությունների հետ մեր եկեղեցու հարաբերությունների ընդլայնման և համակարգման կարևոր գործին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի շինարարական կյանքում վերելքի մոր ժամանակաշրջան է: Այդ աշխատանքների մեջ իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում Մայր տաճարը և նրա շրջակա տարածքը, Գևորգյան հոգևոր ճեմարան-համալսարանը, մոր Վեհարանի գոտին և բազմաթիվ այլ վերակառուցումներ:

Այսօր Մայր Աթոռն իր հոյակերտ բովանդակությամբ դարձել է հոգևոր հզոր կաճառ, որը նաև հայագիտության և ուսումնական կենտրոն է:

# ԼՈՒՍԱՎՈՐ ՈՒՂԻ, ՈՐԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՎԵԼՈՒ Է

(ՎԵՅԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ գահակալության 20-ամյակի առիթով)

ցած բարձրագույն պարտքը կատարել են անսահման նվիրումով և սրբությամբ:

Քսան տարի առաջ Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարում տեղի ունեցավ 132-րդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրությունը: Հայաստան աշխարհը և ողջ սփյուռքահայությունը ներկայացնող մոտ 470 պատգամավորներ ընտրեցին մոր Հայոց Հայրապետին՝ Նորին Սուրբ Օծություն Տեր Տեր Գարեգին Երկրորդին: Միաժամանակ ուզում են փաստել, որ ինքս հանդիսանալով պատգամավոր հայտարարում են, որ ընտրությունը եղել է օբյեկտիվ, անաչառ, ազնիվ ձևով: Այս հանգամանքը շեշտում են հստակ, քանի որ վերջին ժամանակներում որոշակիորեն եկեղեցու և Վեհափառ Հայրապետի թշնամիները փորձում են աղավաղել, սովոր գցել այդ ընտրությունների վրա: Վստահ են, որ այդ փաստը կարող են հաստատել մասնակից բոլոր պատգամավորները:

Բացի այդ, մնան բազմամարդ ներկայացուցչական Ազգային-եկեղեցական ժողով Հայոց կաթողիկոսի ընտրության համար, սկսած 1441թ. չի եղել: 1441թ. եղել է ամենամեծ ժողովը, երբ Հայրապետական Աթոռը տեղափոխվել է Սուրբ Էջմիածին:

Ազգընտիր Հայրապետը ստանձնեց իր վեհ պարտականությունը պատասխանատվության խոր գիտակցությամբ, հավատալով և հուսալով Աստծու գորակցությունը և ժողովրդի նվիրումը, ինչպես եղել է դարեր շարունակ: Նորընտիր Վեհափառ Հայրապետը ուղենիշ ունենալով իր երջանկահիշատակ նա-

շած դերակատարություն է ունեցել հոգևոր, կրթության, մշակույթի, ազգային ինքնության ասպարեզներում: ՀՀ դպրոցներում սկսել են դասավանդել «Հայ եկեղեցու պատմություն» առարկան: Վեհափառ Հայրապետի ամենօրյա հոգատար գործունեության շնորհիվ դաստիարակվել և կրթություն է ստացել հոգևորականների մոր սերունդ՝ սկսած հայորդաց տներից վերջացած Գևորգյան ճեմարանով: Գևորգյան հոգևոր ճեմարանը ստացել է աստվածաբանական համալսարանի կարգավիճակ, հաջողությամբ գործում է Սևանի Վազգենյան դպրանոցը, կարգավորված է բանակի հոգևոր ծառայությունը: Նորին Սրբության ամենօրյա հետևողական հոգատարության շնորհիվ է, որ տարեցտարի զրանցվում է եկեղեցականների թվի աննախադեպ աճ: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պաշտոնավարման ընթացքում Հայ առաքելական եկեղեցու հոգևոր վերածնունդը լիակատար մոր թափ ստացավ: Ստեղծվում են մոր թեմեր, կառուցվում են տաճարներ, կատարելագործվում է աստվածաբանական կրթական համակարգը: Մեր եկեղեցին այսօր ակնառու տեղ է զբաղեցնում Համաշխարհային քրիստոնեական հանրության մեջ և գործում մասնակցություն է ունենում միջկրոնական երկխոսությանը: Դրա վառ ապացույցը Վեհափառ Հայրապետի ընտրվելն էր եկեղեցիների Համաշխարհային խորհրդի նախագահի պաշտոնում, որը շարունակվում է մինչև օրս, ինչը ուրախության և հպարտության վեհ զգացում առաջ բերեց ողջ աշխարհասփյուռ հայ հանրության շրջանում:

Հազարամյակների պատմությամբ ժամրաբեռ Հայաստան աշխարհի գոյությանը սպառնացող բոլոր օրհասական պահերին, երբ վտանգվել է հայ ազգի միասնական անվտանգությունը, վճռորոշ է եղել ազգի միասնական ոգին, որը զլխավորել է Հայ առաքելական եկեղեցին՝ իր գահակալներով, քանզի հարյուրամյակներ շարունակ մենք չենք ունեցել պետականություն: Այսօր, այս փոթորկալի ժամանակներում ևս ազգային միասնությանը սատարող և անխախտ պահող նվիրյալներ են պետք, պետք է հավատ առ Աստված, հավատ Հայ առաքելական եկեղեցու և նրա սպասավորների նկատմամբ:

Յուրաքանչյուր անձ պետք է հոգեպես կույր լինի, որպեսզի չտեսնի այն խոշոր նվաճումները, որոնք ձեռք են բերվել Վեհափառ Հայրապետի քսանամյա քրտնաջան աշխատանքի և եկեղեցուն անմնացորդ նվիրվածության շնորհիվ: Նա ազգի և եկեղեցու նվիրյալ է՝ օժտված եղածը պահպանելու, բազմապատկելու, մորը ստեղծելու շնորհով և տաղանդով: Նա դարձել է մեր երկրի և եկեղեցու սրբազան ավանդությունների ջահակիրը:

Հայոց Հայրապետի գահակալության քսանամյակի առիթով մաղթում ենք նրան քաջառողջություն, լիահույս ենք, որ նա բազում տարիներ ևս առաջնորդելու է Հայոց եկեղեցու նավը դեպի նորանոր արշալույսներ...

ՎԻԼԵՆ ՀԱՎԱՐՅԱՆ  
ՀՀ ԳԱՍ ակադեմիկոս

## Հայկական առակներն ու արտահայտությունները անգլերենով

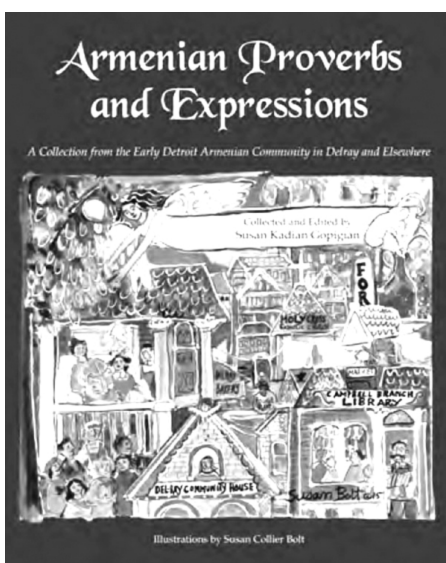
«Դելրեյ ավանդ Ղետրոյթին է միացել 1905-ին: 1930-ին քաղաքի հարավարևմտյան այդ հատվածը, ըստ վիճակագրական տվյալների, 23 հազար բնակիչ ուներ, ինչը դժբախտաբար նվազելով 2016-ին դարձել է 2763», - գրում է իր մոր գրքի նախաբանում Սյուզան Կոդյան-Կոպյանը: Վաթսուն երկար տարիներ, սկսած դեռ այն ժամանակ, երբ ուսանող էր Միչիգանի և Ուենյն պետական լսարաններում, նա մեծ սիրով և համբերությամբ հավաքել է հայկական համայնքներում լսած առակ-

ներն ու արտահայտությունները և թարգմանելով դրանք այժմ հրատարակել որպես իր նպաստը հայկական բանահյուսությանը: 207 էջանոց մոր հատորը, որը կրում է «Armenian Proverbs and Expressions» խորագիրը, արդյունք է Սյուզանի ողբացյալ ամուսնու՝ Արչի Կոպիկյանի աջակցության և ծրագրին նվիրվածության: Հարյուրավոր առակների և արտահայտությունների կողքին հեղինակը հայկական բանահյուսության գոյություն պատմություններ է գետնել, ինչպես նաև նկարներ Դելրեյի հայ-

կական համայնքի անցյալից, ինչպես, օրինակ, Ջավարյան դահլիճը, Համայնքային կենտրոնի շենքը, Մկմիլան և Կարրի դպրոցների շենքերը, և այլն:

Արտահայտությունների մեծ մասը հեղինակը գրի է առել Սեբաստիայից, Էրզրումից, Մուշից, Վանից, Բիթլիսից, Խարբերդից, Կիլիկիայից ու Մալաթիայից տարագրված և հետագայում Մ. Նահանգներում ապաստան գտած հայերի հետ զրույցների ընթացքում:

Հ. Ծ.  
«ԱԶԳ»



Հովհաննես  
ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ-150

- Ես է, որ կա...  
Ճիշտ ես ասում.  
թասըդ բե՛ր:  
Ես էլ կերթա՝  
հանց երազում,  
թասըդ բե՛ր:  
Կյանքն հոսում է  
տիեզերքում զընգալեն...  
Մեկն ապրում է,  
մյուսն սպասում.  
թասըդ բե՛ր:



Թեպետև բախտը մեզ շատ հարվածեց  
Երկար դարերով, ահեղ հարվածով.  
Թեպետև էսպես ցրեց, տարածեց,  
Ձգեց հողեհող, փռեց ծովեծով.

**Վկա է սակայն բովանդակ երկիր.**  
**Որ մենք կարեվեր ապրում ենք կրկին,**  
**Եվ ուր հասնում է հայի գիրքն ու գիր-**  
**Կենդանի է դեռ հայության ոգին:**

Եվ թարմ աղմուկով մանկունք մեր մատաղ  
Առաջ են խաղում լուսավոր տենչով,  
Եվ թնդում են դեռ հայի երգն ու տաղ  
Հարազատ լեզվով, հայրենի շնչով:

Եվ իր փլատակ տների տակից  
Ելնում է ահա հզոր ժողովուրդ.  
Իր վեհ ճակատին տանջանք ու թախիծ.  
Խորունկ հայացքում մեծ կյանքի խորհուրդ:

Ո՛վ դուք սրբազան Մասիս, Արագած,  
Էդ ձեր երկնամուխ գոհար թագերով,  
Եվ որ նրանցից վերև խոյացած  
Փայլատակում եք լույս-պսակներով-

**Սահակ ու Մեսրոպ, և շատ պանծալիք,**  
**Որ լցրիք Հայոց աշխարհքն ու սրտեր**  
**Լուսավոր կյանքի սիրով երջանիկ**  
**Ու ձգտում տվիք - ձգտել դեպի վեր,**

Քանի որ դուք կաք. քանի կմնաք,  
Հոյակապ պոուներ հայության ոգու,  
Մենք միշտ անասան առաջ տի գմանք,  
Ինչքան մեր ճամբան լինի ահարկու:

Եվ տոն կտոնենք էսպես խնդագին,  
Եվ թող իմանա բովանդակ երկիր-  
**Ապրում է անմեռ հայությունը հին,**  
**Ապրում են անմահ իրեն գիրքն ու գիր:**

Ալաիկ Ռաֆայելի  
ՄԿՐՏՅԱՆ

82 տարեկան հասակում կյանքից հեռացավ գիտության վաստակավոր գործիչ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտի հիմնադիր և գիտական ղեկավար Ալաիկ Ռաֆայելի Մկրտչյանը: Ակադեմիկոս Ալաիկ Մկրտչյանի կողմից կատարված գիտական հետազոտությունների հիման վրա բյուրեղացել և ինտենսիվ զարգանում է ֆիզիկայի նոր բնագավառ՝ ակուստաֆիզիկան, որն իր մեջ է ներառում նրա կողմից հիմնադրած այնպիսի գիտական ուղղություններ, ինչպիսիք են մոդուլացիոն Մյոսբաուերյան սպեկտրասկոպիան, մոդուլացիոն ռենտգենյան սպեկտրասկոպիան, գամմա-օպտիկան, ակուստապլազման և այլն: Ալաիկ Մկրտչյանը ավելի քան 300 գիտական հոդվածների, հեղինակային իրավունքների և մենագրությունների հեղինակ է:

Անգնահատելի է նրա ավանդը գիտամանկավարժական բնագավառում և երիտասարդների ներգրավմամբ ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտի գիտահետազոտական աշխատանքներում:

Ալաիկ Մկրտչյանը հայտնի է նաև իր հասարակական գործունեությամբ: Նա իր անձնական ներդրումն ունեցավ Սպիտակի երկրաշարժից տուժածներին և ազգային-ազատագրական շարժման ժամանակահատվածում փախստականներին օգնություն կազմակերպելու գործում: Նա մեծ աշխատանք է կատարել Հայաստանի շրջաններում դատարկ գյուղերի վերականգնման ու վերաբնակեցման, Արցախում սոցիալ-տնտեսական ու գիտամանկավարժական բազայի զարգացման ուղղությամբ:

Գիտական ոլորտում ունեցած նվաճումների համար Ալաիկ Մկրտչյանը պարգևատրվել է «Հայրենիքի մատուցած ծառայությունների համար» 1-ին աստիճանի շքանշանով, «Ամանիա Շիրակացի» մեդալով, ԵՊՀ-ի, ԵՊՃՀ-ի, Սուրբ Ղազանչեցոց Ամենափրկիչ, ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտեի և ՀՀ ԿԳ նախարարության ոսկե մեդալներով, ՈՂ Պրոխորովի անվան ինժեներական ակադեմիայի կողմից Ա. Ի. Բերգի, Ն. Ն. Սեմյոնովի և Յու. Ա. Գազարինի անվան ոսկե մեդալներով, «Георгий Победоносец» ոսկե մեդալով: Ազգին մատուցած ծառայությունների համար ակադեմիկոս Ալաիկ Մկրտչյանն արժանացել է Ամենայն Հայոց Վեհափառ Վազգեն Առաքինի պարգև-հուշամեդալին, ստացել է Կուրչատովի անվան մրցանակ, պարգևատրվել է Դավիթ Անհաղթի արժաթե մեդալով, «Лауреат евразийской премии 2016, Наука специальный приз» ոսկե մեդալով և բազմաթիվ այլ պարգևներով ու շքանշաններով:

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան, ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի բաժանմունքը, ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտը, գիտական հանրությունը սգում են անվանի գիտնականի մահը և իրենց ցավակցությունն հայտնում ակադեմիկոս Ալաիկ Մկրտչյանի հարազատներին և գործընկերներին:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահություն  
ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի  
բաժանմունք  
ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների  
ինստիտուտ

## ԼԵԶՎԻՆ ԿՈՄԵՐՑԻՈՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ ՄԻ՝ ՆԱՅԵՔ

Աշխարհահռչակ աստղաֆիզիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի «Կտակը»



«Ինձ հաջորդող սերունդներին, թոռներին, ծոռներին կտակում եմ տիրապետել հայոց լեզվին: Ամեն մեկը պետք է իր պարտքը համարի ուսումնասիրել հայոց լեզուն, գրագետ լինի հայերենից՝ անկախ այն բանից, թե քանի տոկոս է նրա մեջ հայկական արյունը: Այդ տոկոսը ոչինչ չի նշանակում: Մենք փոխանցում ենք սերունդներին ոչ թե արյուն, այլ գաղափարներ և գաղափարների մեջ ինձ համար ամենաթանկը հայոց լեզուն է: Այդ կապակցությամբ յուրաքանչյուր սերունդ պարտավոր է սովորեցնել հաջորդին հայոց լեզու: Գիտցեք, որ իմ կյանքի ամենամեծ երջանկությունը եղել է ու կմնա, քանի ապրում եմ, հայոց լեզվին տիրապետելը: Ցանկանում եմ երջանկություն բուրիդ»:

## Վ. Համբարձումյան

Պատմության տարբեր շրջափուլերում, երբ Հայաստանը գտնվել է օտար նվաճողների տիրապետության տակ, նվաճողն անընդհատ փորձել է հայությանը կտրել իր հոգևոր զարկերակից՝ մշակույթից, որի կարևոր կռիվներից մեկը լեզուն է, մյուսը՝ պատմությունը: Թե՛ արաբները, թե՛ պարսիկները, թե՛ թուրքերը, թե՛ ադրբեջանցիները մշտապես փորձել են առաջ տանել հոգեզրկանքի այդ քաղաքականությունը: Մասնավորապես հայոց լեզվի պահպանության համար մեր ազգի երախտավորները մեծ ջանք են գործադրել: Այսօր Ջավախքում էլ, վրացական իշխանությունները ջանք չեն խնայում հայերենը չեզոքացնելու, երկրորդական պլան մղելու ուղղությամբ, մի քաղաքականություն, որը, ինչպես վերը նշվեց, հատուկ է հայերին արմատից կտրելու գաղափարը կրող բոլոր ազգերին:

Այսօր, երբ պետականություն ունենք, և, թվում է, ոչ մի վտանգ չի սպառնում մեր լեզվին, և ժամանակն է այն մաքրելու, շտկելու, պետությունն ինքն է դուրս եկել մեր լեզվի դեմ, այսինքն՝ սեփական ազգի գերեզմանն է փորում:

Խոսքն, իհարկե, ԿԳՄՍ նախարարության վերջին, դեռևս չնակագրված որոշման մասին է, որով նախարարությունում մի քանի համձարե՞լ գլուխներ որոշել են, որ բուհերի ոչ մասնագիտական ֆակուլտետներում անհրաժեշտություն չկա հայոց լեզու և պատմություն անցնելու: Որոշել են, հասկանո՞ւմ եք, որոշել են:

Այն, որ տասնամյակներ շարունակ պետական ու հասարակական մակարդակով մեր լեզուն հավասարեցվել է բարբառազովասայինից էլ ցածր մակարդակի, երկրորդ կարծիք չկա: Ստեղծված իրավիճակը հենց հիմա շտկել է պետք, ոչ թե ավելի փչացնել: Շատ լավ իմանալով, որ օրվա դպրոցը բավարար գիտելիքի մոտ քառորդ մասն է միայն փոխանցում աշակերտին, նախարարությունում

ոչ թե այդ բացն են լրացնում, այլ հակառակը՝ այդ բացն օգտագործում են լեզվի չիմացությունն ավելի ամրապնդելու համար, որքան էլ տարօրինակ հնչի ասածս: Ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ, թե ինչ «կատարյալ» ուղղագրությամբ ու «ճաշակով են» շարադրվում ուսուցանության, բանակի, բանակային և մյուս, «ոչ մասնագիտական» համակարգերի հետ առնչվող տեքստեր: Մոտավոր պատկերացումն արդեն սարսափելի է, թե ինչ վիճակ կտիրի այն ժամանակ, երբ այդ ոլորտների աշխատակիցները բուհերում հայոց լեզու չսովորեն: Իհարկե, սովորել ասվածը չափազանցություն է, որովհետև դասախոսներից ոմանք, ոչ մասնագիտական ֆակուլտետներում լեզվին խիստ թուզիկ են մոտենում, բայց դա հիմք չէ՝ այդ առարկաների ուսուցումն իսպառ դադարեցնելու համար, պարզապես պետք է խնդիրը լուծել:

Ես հիշում եմ տարիներ առաջ եզդիական համայնքի մի ներկայացուցիչ մամուլում գրել էր. «Գալու է մի ժամանակ, երբ եզդերեն հայիոյանքը մեզ խիստ հաճելի է թվալու, որովհետև եզդերեն է»: Ի՞նչ խոսք, մեր ու եզդերենի վիճակները համեմատելի չեն: Այսօր մենք ավելի առաջ ենք անցել և սիրում ենք մեր հայիոյանքները, քանի որ հայերեն ենք հայիոյանքները, քանի որ հայերեն ենք հայիոյանքները:

Ինձ համար դեռ պարզ չէ՝ հայոց լեզվի ու պատմության ժամերը կրճատելու գաղափարի կողմնակիցները մարմնի ո՞ր հատվածով են մտածում, և առհասարակ մտածո՞ւմ են, թե՞ ոչ, բայց մի բան հստակ է, այս մարդիկ ափին կանգնած՝ հեռվի խորությունը դեռևս չեն պատկերացնում:

Հայերենը ոչ մի հայի կողմից չպետք է դիտվի որպես մասնագիտություն, այլ՝ կյանքի բնականոն ընթացք, մտածողություն, կենսակերպ: Նախարարության այս «դուքանչիության» պատճառով մեր մայրենին կարող է դառնալ խիստ նեղ, մասնագիտական մի առարկա, ասենք, օպերայի, թատերագիտության, քաղաքագիտության ու դրամատուրգիայի պես. բոլորը կխոսեն դրանց մասին, բայց եզակի մարդիկ կգործածեն, կգործադրեն այն: Եվ չզարմանաք, որ այդ որոշման՝ օրենքի ուժ ստանալուց հետո կրկնվի անցյալ դարի 20-30-ական թթ. համատարած անգրագիտությունը, երբ նույնիսկ հոլվի հետևից ուսուցիչ էր քայլում՝ նրան գրաճանաչ դարձնելու նպատակով:

Ի դեպ, առկա վիճակի վատ ցուցանիշը բարելավելու համար ամեն ինչ վերացնելը լավագույն տարբերակը չէ. օրերս գրուցում էի դասախոսներիցս մեկի հետ և նրանից իմացա, որ ԱՊՀ մի շարք երկրներում մայրենի լեզվի դասաժամերը բուհերում հասնում են 160-ի, մեր՝ 60-ի փոխարեն: Գուցե ա՛յս հարցը առաջինը լուծենք:

Հիշենք Վ. Համբարձումյանին, որ ո՛չ հայագետ էր, ո՛չ բանասեր, ո՛չ պատմաբան: Նա համաշխարհային մեծության աստղաֆիզիկոս էր, որի համար հայերեն «բեռն» բառը, օրինակ, գիտականորեն ավելի իմաստալից էր, քան միջազգային pole-ը կամ пол-ը:

Գևորգ ԳՅՈՒՂՈՒՄՅԱՆ

